

Integraatiota, innovaatioita ja informaatiota kaikille - IFLA 2011 San Juanissa, Puerto Ricossa

Jarmo Saarti

Akateemisten ja tutkimuskirjastojen komiteatyössä tuli selkeästi keskeinen, koko IFLA kongressin läpi näkynyt keskeinen teema: globaali kirjastolaitos ja akateeminen yhteisö ovat muuttuneet jokapäiväiseksi toiminnaksi mobiilin digitaalisen tekniikan myötä.

Samat haasteet ja tehtävät näyttävät olevan arkipäivää joka puolella maailmaa. Lisäksi akateemisiin kirjastoihin kohdistuu suuria toiveita julkisen vallan taholta, vaikka niiden rahoitusta on leikattu talouden kriisien myötä.

Akateemisten ja tutkimuskirjastojen globaali muutos

Siirtyminen digitaaliseen toimintaympäristöön on muuttanut kirjastonhoitajan roolia. Yhä useammassa maassa kirjastonhoitajat näyttävät toimivan myös akateemisina opettajina omassa korkeakoulussaan, joukossa oli jopa useita professorin nimekkeellä toimivia henkilöitä. Samalla asiakkuudet ovat muuttuneet: opiskelija-asiakkuus ja akateeminen asiakkuus ovat entistä selkeämmin eriytyneet. Jälkimmäisille toimijoille keskeistä on tutkimuksen tukeminen kirjaston palveluin, edellisille opintojen ja osaamisen kehittämisen tukeminen.

Talouden haasteet ovat vaikuttaneet myös siihen, että kirjastot ovat heränneet entistä enemmän markkinoimaan ja jopa mainostamaan osaamistaan ja palveluitaan. Kirjastojen hyödyllisyyden osoittamisessa pohjoisamerikkalaisten tutkimuskirjastojen järjestö oli saanut aikaiseksi projektina julkaisun, jolla osoitettiin kirjastojen merkitys korkeakoululaitokselle (<http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/acrl/issues/value/futures.cfm>).

Lisäksi amerikkalaiset kirjastojärjestöt ovat laatineet runsaasti työkaluja kirjaston arvoni-

ointiin ja markkinointiin (<http://www.ala.org/ala/issuesadvocacy/advocacy/index.cfm>). Taloudessa ääripäinä näyttäytyivät maat, joilla on varaa sijoittaa runsaasti yliopistolaitokseen (erityisesti öljyntuottajamaat) ja kehittyvät maat, jotka painivat vielä perushaasteiden parissa.

Kehittyvissä maissa uusinta teknologiaa

Kehittyvät maat ovat kuitenkin investoimassa korkeakoulutukseen ja kirjastolaitokseen. Näyttääkin siltä, että ne pystyvät siirtymään suoraan 2000-luvun tekniikkojen hyödyntämiseen. Tästä seuraa selkeästi se, että nämä maat pystyvät hyödyntämään innovatiivisella tavalla tietotekniikkaa. Hyvänä esimerkkinä oli kiinalainen, täysin automatisoitu kirjasto (kuva 1.).

Komiteamme järjesti taas perinteisen Hot topics session (kuva 2.), jossa aiheena oli mm. uuden, monialustaisen mobiilin teknologian hyödyntäminen kirjastoissa. Hyvänä esimerkkinä kirjaston uusista mahdollisuuksista tässä oli Baijerin kansalliskirjaston iPhoneille tekemä sovellus vahvoista digitoiduista kirjoista, joka oli noussut erääksi myydyimmistä sovelluksista.

Maksuton yliopistokoulutus kriisissä

Lisäksi komiteassa tuli esille se, että maksuttoman yliopistokoulutuksen ajatus on kriisissä erityisesti Euroopassa. Yliopistolitiikassa yliopistot ja niiden kirjastot on alettu nähdä paljolti tuotan-

non tekijöinä ja tästä on seurannut hyöty- ja välineajattelua.

Kehittyvissä maissa tämä näyttäytyy korkeakoulujen kaupallistumisena, jopa suorana yritysten integroitumisena yliopistoihin kuten esimerkiksi Taiwanissa. Niinpä useassa maassa käydään keskustelua kirjastojen ja niiden käytön avoimuudesta (mm. OpenAccess, e-julkaisut) sekä palveluiden maksullisuudesta ja maksuttomuudesta.

Sessiossa keskusteltiin myös ikäänntyminen asettamista haasteista sekä uuden, diginatiivin sukupolven käyttötottumuksista ja arvoista sekä opiskelijoina että työntekijöinä. Oli yllättävää, että tämäkin näyttäytyi kansainvälisenä trendinä: työorientoituminen on vähentynyt ympäri maailmaa nuorten parissa. Lisäksi uudet arvot ja käyttötottumukset näkyvät heidän tavoissaan käyttää kirjastoa.

IFLAn aktiivinen rooli kirjastojen tekijänoikeuksista

Kansainvälisten tekijänoikeuksien tilanne digitaalistuvasa maailmassa keskustelutti edelleen kokousta ja sen osallistujia. Näyttäisi siltä, että digitaalisessa maailmassa ei vielä ole päästy selvyteen kuinka käsitellä tekijänoikeuksia ja erityisesti kirjastojen jakeluoikeuksia. IFLAlle merkittävä työsarja tässä on ollut vaikuttaminen WIPO:n sopimusneuvotteluihin. Tätä varten IFLA on laatinut TLIB-sopimusluonnoksen (<http://www.ifla.org/files/clm/publications/tlib.pdf>).

Tarkoituksena on, että valtiot sitoutuisivat tähän sopimukseen; ja takaisivat niin ollen kirjastoille niiden keskeiset oikeudet mm. jaella, säilyttää ja digitoida kirjastojen ja niiden asiakkaiden tarpeiden kannalta keskeisiä dokumentteja. Luonnos on tehty sen vuoksi, että kansainvälisissä sopimusneuvotteluissa kopiointioikeuksista ei

kirjastojen – eikä käyttäjien - erityisasemaa ja erityistehtäviä ole huomioitu.

Juristi Ruth Okediji korosti esityksessään jo edellä mainittuja haasteita, joita kirjastojen erityistehtävä asettaa digitaalisiin tekijänoikeuksiin liittyvälle lainsäädännölle ja menettelytavoille. Jo nyt on näyttöä, että kansainvälinen copyright-systeemi hankaloittaa muistiorganisaatioiden toimintaa ja näiden toimijoiden ja käyttäjien oikeudet ovat unohtuneet käydyissä neuvotteluissa. Hän korostikin, että kirjastojen ja muiden muistiorganisaatioiden on aktivoitettava tässä työssä. Opetus- ja kulttuurialan päätöksentekijöihin liittyvä vaikuttaminen ei riitä, vaan näihin oikeuksiin liittyviä asioita valmistellaan yleensä kaupallisten asioiden yhteydessä.

Kirjastojen erityistehtävät unohtumassa

Näyttäisi siltä, että kansallisella tasolla hyvin suojatut ja määritellyt kirjastojen erityistehtävät ovat

unohtuneet, kun on siirrytty kansainvälisen sopimus- ja lainsäädännön tasolle. Okediji muistutti, että kirjastojen merkittävin rooli on dokumenttien välittäjänä toimiminen demokraattisissa yhteiskunnissa ja sen varmistaminen, että kaikilla kansalaisilla on oikeudet ja myös reaaliset mahdollisuudet saada tarvitsemansa tiedonlähteet.

Tekijänoikeuspuheessa tulisikin alkaa korostaa enemmän tätä näkökulmaa pelkän vapaan kaupan ja kopiointioikeuksia hallinnoivien yritysten oikeuksien korostamisen sijasta. Digitaalisesta jakelusta onkin seurannut se, että erityyppiset dokumentit löytyvät kyllä helposti, mutta kaikki eivät saa niitä kuitenkaan käyttöönsä.

Okediji korostikin, että kirjastojen tulee löytää uudelleen perinteiset tehtävänsä ja siirtää ne digitaaliseen toimintaympäristöön. Sopimusten tulee kunnioittaa kaikkien toimijoiden oikeuksia ja tukea niiden perustehtäviä. Kirjastojen kohdalla tulee mahdollistaa digitaalisten aineistojen järjestäminen (kokoelmatyö ja tiedonjärjestämi-

nen), pitkäaikaissäilytys ja käyttöön saattaminen. (Lainamisen sijasta kirjastojen kannattaisi alkaakin puhua käyttöoikeuksien luovuttamisesta asiakkaille määrätellyillä ehdoilla.)

Lisäksi tämä tulee toteutua kohtuullisilla kustannuksilla kirjastoille ja niiden toiminnan kustantajille. Okedijin mukaan jatkuva muutos on tullut myös tähän maailmaan: uudet teknologiat ja dokumenttityypit tulevat muuttamaan koko ajan kirjastojen käyttöympäristöä ja samalla myös sitä säädöstöä, joilla tätä toimintaa hallitaan. Jolleivät kirjastot ole aktiivisia tässä työssä, kukaan muukaan ei tule pitämään kirjastojen puolia.

Kirjastot 2020

Kirjastojen tulevaisuutta pohtivassa sessiossa keskusteltiin tapahtumassa olevasta teknologian muutoksesta ja sen vaikutuksesta kirjastojen toimintaan lähitulevaisuudessa. Professori Jim O'Donnell Yhdysvalloista korosti sitä, että teknologia on mahdollistanut kirjastojen pitkäaikaisen haaveen kokoelmien kaikkialla olemisesta.

Hän käytti tästä termiä UbiLib, ubiikki kirjasto. Tällä hetkellä tämä tosin näyttää käyttäjän kannalta niin, että kokoelma jakautuu omistettuun ja saavutettavaan. Edellinen on myös faktisesti asiakkaiden käytössä (esim. omaan yliopistokirjastoon hankitut e-lehdet) ja jälkimmäinen kertoo, että jossakin on kiinnostavia dokumentteja (vrt. esim. Google booksin tiedonhaku).

O'Donnell piti tärkeänä, että kirjastot alkavat olla aktiivisempi tämän uuden käyttöympäristön tarvitsemien digitaalisten kirjastotilojen rakentamisessa ja mallintamisessa. Painettujen aineistojen kirjastossa lukeminen mallintuu omalla tavallaan: käyttäjä löytää painettuja kirjoja, jotka ovat esimerkiksi vierekkäin ja joita voi selailla.

Digitaalisessa kirjastossa lukemista mallintavat maailmat ovat tällä hetkellä vasta kehitymässä. Hän korosti myös kirjastojen perusarvoja tässä: dokumentin ja sen käyttämisen arvo ei ole sen hinta. Vaan sillä, että esimerkiksi kirja on käytettävissä ikuisesti, on oma arvonsa. O'Donnell otti esille myös sen, että siirtyminen digitaaliseen kir-

jastoon saattaa merkitä lopullista eriarvoistumista. Kirjastojen tulisikin olla aktiivisia aineistojen saatavuuden lisäämisessä ja tiedon käytön ja hakemisen taitojen edistämässä.

Mobiilit sovellukset tulevat

Skottilainen professori – joka esiintyi kiltti yllään - Derek Law korosti sitä, että kirjastojen tulee aktiivisesti määritellä oma roolinsa digitaalisessa maailmassa – tiedonhallinta ei riitä vaan kirjastojen tulee ottaa johtajuutta digitaalisen kirjaston rakentamisessa. Ei riitä, että asiakkaiden tarpeet tyydytetään vaan kirjastojen tulee ylittää ne (kirjastoilla on sivistystehtävä). Myös hän korosti sitä, että taloudellisuus ei ole aina tärkeintä vaan dokumenttien ja niiden säilyttämisen tarve. Erityisen huolissaan hän oli vain digitaalisesti julkaistujen dokumenttien säilyttämisestä ja järjestämisestä tuleville tutkijoille.

Johtajat Ngian Lek Choh Singaporen kansalliskirjastosta sekä Klaus Ceynowa, Baijerin kansalliskirjastosta esittelivät kirjastojensa digitaalisia sovelluksia. Molemmat pitivät tärkeänä sitä, että kirjastojen palveluiden tulee integroitua kulloiseenkin teknologiaan ja käyttäjien tapaan käyttää erilaisia dokumentteja.

Mobiilit sovellukset näyttäytyivät molempien esitellessä kirjastojensa sovelluksia mahdollisuuksina saavuttaa uusia käyttäjiä. Erityisenä haasteena kirjastoille näyttääkin jatkossa olevan se, että teknologiat ja niiden käyttämät tiedostomuodot näkyvät muuttuvan ja vanhenevan nopeasti: kirjastojen tulee siis pystyä muokkaamaan omia digitaaliset palvelut ja aineistot erilaisille tekniikoille ja samalla pystyä säilyttämään lukematomat erilaiset digitaaliset julkaisut ja niiden tyypit tulevaisuuden käyttäjille.

Sisältöjen hallinta haasteena

Digitaalinen julkaiseminen ja sen laajuus on myös lopullisesti tehnyt mahdottomaksi dokumenttien manuaalisen hallinnan. Kirjastojen tulee olla aktiivisia erilaisten automaattisten teknologioiden kehittämisessä, jotta edes jonkinlainen tiedon-

järjestäminen onnistuisi tässä nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössä.

Itselleni tuli mieleen tässä kirjastojen tulevaisuussessiossa, että kirjastojen näkemys digitaalisesta toimintaympäristöstä perustuu vieläkin illuusioon teknologian historiattomuudesta; siitä, että teknologia ja sitä käyttävät ihmiset säilyvät samanlaisina.

Eräänä syynä tähän on teknologisen kehityksen nopea vauhti – ihmisen mieli ja tapa toimia eivät ehdi muuttua samalla nopeudella. Lisäksi kuvittelemme, että tämän hetken teknologia on myös tulevaisuuden teknologiaa ja toisaalta siirrämme helposti edellisen sukupolven teknologian muodostamat tapamme toimia uuteen teknologiseen ympäristöön.

Kirjastojen keskeinen tehtävä on sisältöjen hallinta ja tuon hallinnan integroiminen kulloinkin käytössä olevaan teknologiseen ympäristöön. Lisäksi tarvitaan pikaista poisoppimisen kykyä vanhoista tehottomista tavoista toimia, jotta uutta teknologiaa voitaisiin hyödyntää mahdollisimman tehokkaasti.

Kirjastot yhteisön aktiivisina tiedonjakajina

Seminaarissa tuli useaan otteen esille tarve määrittellä uudella tavalla kirjastojen rooli erityyppisen tiedon jakajana. Tämä korostui kehittyvien maiden esityksissä, joissa tuli esille mm. alkupeäräiskansojen tiedon tallentaminen ja jatkohyödyntäminen. Tällä tavalla on pystytty palauttamaan kolonialismia edeltäviä luonnonmukaisia tapoja viljellä maata.

Sama näkyi terveystietopalvelusessiossa, jossa korostettiin kaikentyypisten kirjastojen aktii-

vista roolia terveystiedon jakamisessa ja räätälöimisessä omalle asiakaskunnalleen. Terveystiedon jakamisessa tuli esille hyvin se erilaisten käyttäjien ja heidän taitotasojen kirjo, joka tulisi ottaa huomioon välitettäessä terveyteen liittyviä dokumentteja. Ääripäissä on vaatimus selkokieliisyydestä ja esteettömyydestä; ja toisaalta huipputasoisesta tieteellisestä tutkimustiedosta. Esityksissä korostui se, kuinka vapaa pääsy ajanmukaiseen terveystietoon auttaa oman elämän hallinnassa ja oman terveyden edistämisessä.

Juan Carlos Diaz Rico WHO:sta korosti terveystiedon laadukkuuden tarvetta: hän vertasi informaatiota informaatioyhteiskunnan happeen,

jota ilman ihmiset eivät enää tule toimeen. Hänen esityksessä tuli esille se, että tieteellisen tiedon popularisointi ja kirjastojen aktiivisuus on tärkeää: varsinkin tavalliset kansalaiset eivät hakeudu tieteellisen tiedon lähteille vaan tiedon lähteet tulisi viedä ihmisten luokse. Meidän aikanamme internet antaa tähän hyvän mahdollisuuden.

Rico korosti myös kirjastojen haasteetta siinä, että poliitikoille tulisi pystyä jakamaan tehokkaasti näyttöön perustuvaa terveystietoa. Kaikilla maailmassa poliitikkojen päätökset tuntuvat perustuvan vielä pitkälti mielikuviin ja omiin mielipiteisiin, lisäksi kunkin kulttuurin omat myytit ja tavat haittaavat uusimman terveyteen liittyvän tiedon hyödyntämistä. Terveyteen liittyvällä tiedolla on myös välitöntä hyötyä: hyödynnettynä se muuttuu konkreettisesti ihmisten hyvinvoinniksi.

Sessiossa esiteltiin myös useita hankkeita sekä

kehittyneissä että kehittyvissä maissa, joiden avulla on pyritty jakamaan ja edistämään terveystiedon hyödyntämistä. Kaikille niille oli ominaista, että kirjastot olivat luopuneet passiivisesta säilyttäjän roolista ja muuttuneet aktiiviseksi, oman yhteisönsä terveystiedon jakajaksi ja terveystiedon hankintaan liittyvien taitojen opettajaksi. Lisäksi Yhdysvalloissa yleiset kirjastot ovat monin paikoin ottaneet terveyskasvattajan roolin, tällä on pystytty mm. integroimaan maahanmuuttajia ja pakolaisia informaatioyhteiskunnan tapaan jakaa ja hyödyntää terveyteen liittyvää tietoa.

Suomessakin olisi mielenkiintoista yhdistää vaikkapa tieteellisten kirjastojen, lääke- ja hoitotieteen laitosten ja yleisten kirjastojen osaaminen vastaavankaltaisissa projekteissa. Esimerkiksi monikulttuuristuminen, elintapojen epäterveellistyminen ja väestön ikääntyminen ovat hyviä projektin aiheita, joissa tutkittu terveystieto oikein

jalostettuna ja jaeltuna voisi auttaa ihmisiä integroitumaan paremmin yhteiskuntaan ja parantamaan oman elämänsä laatua.

Kohti Helsinki 2012:sta

Suomalaiset olivat aktiivisia tässä IFLAssa (ks. kuvat 3. ja 4.). Menestystä tuli sekä esityksissä että erityisesti postereiden osalla. Osa oli oppimassa myös miten konferenssi järjestetään ja miten sitä ei järjestetä ensi vuoden Helsingin kokousta ajatellen. Muutaman tuhannen ihmisen hallitseminen viikon ajan samassa paikassa on valtava haaste. Kokousohallistujien kanssa keskustellessa tuntui, että Suomi konferenssimaana tuntui kiinnostavan.

Kirjastojen globaalit haasteet näyttäytyivät erityisen hyvin tällä kertaa. Osasyynä oli se, että konferenssi pidettiin kehittyvien maiden alueella. Näiden maiden perushaasteet ovat samoja kuin Suomen, kun siitä alettiin tehdä itsenäistä sivi-

tysvaltiota 1880- ja 1900-luvun vaihteessa. Tuntui, että kansanedustajiamme kannattaisi viedä vierailulle näille alueille, kun välillä näyttää, että suomalaisten innostus purkaa opetus- ja kirjastolaitosta aina kasvaa taloudellisen laman aikana. Tosiasia on, että vain hyvä kaikkia koskeva koulutus ja vapaa tiedonsaanti mahdollistavat aidon hyvinvoinnin.

Digitaalinen kirjakulttuuri näyttäytyi myös suurena haasteena sekä kehittyville että kehittyneille maille. Liian usein alkaa olla niin, että vain suuret taloudelliset resurssit mahdollista kirjastojen työn eli sen, että kuka tahansa kansalainen saa oman elämänsä ja kehittymisensä kannalta keskeiset tiedonlähteet ja niiden käyttöön liittyvän osaaminen ja välttyvät niin ollen syrjäytymiseltä tietoyhteiskunnassa. Suomessakin kirjastojen tulisi aktivoitua lisää poliittisiin päätöksentekijöihin liittyvässä vaikuttamisessa ja kertoa kirjastojen toiminnan merkityksestä ja tuloksista. 📖